

УДК 37.014

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.18>**О. М. Василенко**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

САМООРГАНІЗОВАНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР – ІННОВАЦІЯ В ПІДГОТОВЦІ ШКОЛЯРІВ ДО САМОСТІЙНОСТІ

Статтю присвячено розгляду інноваційних шляхів підготовки учнів до самостійної життєдіяльності, соціальної активності. Зазначено, що методика самоорганізованого освітнього простору дає змогу учням проявити самостійність, оскільки передбачає самоорганізацію спільної діяльності в групі для досягнення самостійно визначеної мети пізнання нової проблеми для себе. Розкрито зміст дефініції «самостійність» (здатність до незалежних дій на основі прояву волі, соціальної активності, діяльності), її суб'єктивні і об'єктивні сторони. Розглянуто джерела створення концепції самоорганізованого освітнього простору як результату узагальнення практики самостійного вивчення різних галузей наук дітьми із бідних сімей Делі завдяки опануванню ними комп'ютера без знань англійської, без допомоги дорослих. Встановлено, що самоорганізований освітній простір – спосіб організації освіти і виховання дітей до спільної самостійної групової роботи для пошуку відповіді на велике питання за допомогою інтернету та інших джерел інформації. Розглянуто зміст організаційних етапів цієї методики: постановка великого питання (постановка проблеми, вибір правил), дослідження змісту великого питання (групова робота з комп'ютером), презентація відповідей. Особливу увагу приділено суті великого питання (питання, на які не мають однозначної, легкої відповіді або взагалі її не мають), його видам (відкриті, неоднозначні, сфокусовані, складні, важкі) та змісту (фантастика, наукова галузь, філософія, культура, життєвий досвід). Доведено, що зміст великого питання, мотивація його дослідження сприяє готовності учнів до самостійного пошуку інформації як суб'єкта – учасника самоорганізованого освітнього простору. Показана роль фасилітатора, який, на відміну від учителя, використовує безоцінні судження, створює сприятливу для роботи атмосферу, демонструє повагу до самостійних суджень і підтримує віру учнів у власні сили. Ці правила поваги до відповідей заохочують учнів до самостійної роботи. Доведено, що на підготовку до самостійності впливає і розроблений комплекс самооцінок проведення занять (сесій): емоційний стан, ставлення до сесії, опитувальник для самооцінки (Мапи зірок). Спонукає до самостійного чесного оцінювання і те, що ніхто з групи відповіді самооцінки перевіряти не буде, сам учень аналізує рівень отриманих навичок, бачить, як часто і при яких видах робіт отримані навички він використовує. У результаті інноваційна методика самоорганізованого освітнього простору спрямована на створення безпечного для учнів мікросередовища, в якому діти отримують позитивний досвід самостійності.

Ключові слова: учні, самостійність, самоорганізований освітній простір, велике питання, мотивація, самостійний пошук інформації, фасилітатор, самооцінка.

Постановка проблеми. Глобалізація освітніх реалій, соціальні зміни в суспільстві, введення ІТ-технологій у навчальний процес потребує формування в підростаючого покоління умінь ставити мету, досягати її, проявляючи соціальну відповідальність та ініціативність в її досягненні. Саме методика самоорганізованого освітнього простору дає змогу учням проявити самостійність, оскільки передбачає самоорганізацію спільної діяльності для досягнення самостійно визначеної мети пізнання нової проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі аналізу соціально-педагогічної літератури обґрунтовано основні шляхи підготовки до самостійного життя учнів у мікросередовищі (В. Беревнова, В. Куркіна, О. Лебедев, Н. Захарова), дітей-сиріт в умовах дитячого будинку (Т. Грибоєдова, С. Курінна, Т. Лоза, В. Плешивцев).

Інтерактивні технології формування основ життєвої компетентності дітей розробляли Г. Коберник, В. Плешивцев, а дітей із обмеженими можливостями в умовах інклюзивної освіти – М. Андрєєва, О. Рассказова, Т. Соловійова, В. Тесленко, М. Чайковський. Серед методичних розробок, що становлять для нас особливий інтерес, – праці педагогів-практиків Л. Корецької, Н. Лонцакова, І. Носача, Л. Петушкової, Л. Бабенко, І. Гнатів, Ю. Міленіної, Т. Печерських, Л. Романової, де віддзеркалюються можливості використання інтернету для оволодіння учнями громадянськими та соціальними компетентностями, які є основою для формування самостійності в життєдіяльності.

Продукування ідеї самоорганізованого освітнього простору відбулося не одномоментно, йому передував випадок: індійський професор Сугата Мітри на околиці Делі встановив комп'ютер для

бідних дітей. Групи дітей мали доступ до інтернету, самостійно його опанували і стали навчати один одного і читання, і англійської мови. Професор Сугата Мітра встановив, що діти без знань англійської завдяки самостійній роботі без дорослих вивчили основи молекулярної біології, використовуючи на комп'ютері відповідні матеріали саме англійською мовою. І, що важливо, за допомогою незнайомого медіатора вони перевершили результати, досягнуті учнями звичайної місцевої школи, в якій викладався цей предмет [5]. Спираючись на ці дослідження, Сугата Мітра розробив концепцію самоорганізованого освітнього простору, що описує оптимальні умови, за яких діти можуть навчатися, співпрацюючи одне з одним у традиційних шкільних обставинах. Самоорганізований освітній простір розглядається як спосіб організації освітнього (навчально-виховного) процесу, коли вчителі (фасилітатори) заохочують учнів до спільної самостійної групової роботи для пошуку відповіді на велике питання за допомогою інтернету та інших джерел інформації [5]. Велике питання характеризується тим, що не містить однозначної відповіді, спонукає до дискусії, потребує відповіді з різних галузей наук, будується самими учнями, і обов'язково розв'язання великого питання супроводжується інтенсивним обговоренням запропонованих ідей.

Апробація методики самоорганізованого освітнього простору серед учнів різного віку успішно проводиться в Австралії, Великій Британії, Індії, США, Україні та ін. З 2018 р. в рамках регіональної програми DARE «Освітні й соціальні інновації в Україні, Молдові та Румунії для кращого життя наших дітей» методика самоорганізованого освітнього простору впроваджується на базі Валківського ліцею імені Олександра Масельського Харківської області, Харківської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 52 Харківської міської ради, денного центру для дітей та сім'ї Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги» у м. Харків [3; 6].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд особливостей методики самоорганізуючого освітнього простору і виявлення її впливу на формування самостійності учнів.

Виклад основного матеріалу. У словниках «самостійність» розглядають як: те, що стоїть або йде само по собі, незалежно від інших, від чогось іншого (тлумачний словник); властивість, якість (словник із психології); здатність особистості до діяльності, яка здійснюється без стороннього втручання (словник із педагогіки) [1; 2]. Поняття «самостійність» В. Бродовська, І. Патрик, В. Яблонко розглядають як вольову властивість особистості, як здатність систематизувати, планувати, регулювати й активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні [1]. Узагальнення поглядів учених дало змогу З. Гуриній дефініцію «самостійність» представити в таких

аспектах: як здатність до незалежних дій, вчинків; як узагальнена властивість особистості, що проявляється в ініціативності, критичності й пов'язана з активною роботою думок, почуття й волі; як властивість, що полягає у здатності виходити за межі ситуаційних поведінкових обмежень і рольових приписів (мотивація досягнення) [2]. Отже, самостійність особистості – здатність до незалежних дій на основі самостійного мислення, прояву волі, що супроводжується соціальною активністю особистості, потребою змін обставин життя, через спілкування, діяльність. Самостійність складається з двох взаємопов'язаних і зумовлених сторін: суб'єктивної (мотивація, спонукання, наполегливість, воля) та об'єктивної (соціальний досвід, системні знання).

У цьому контексті методика самоорганізованого освітнього простору є одним із шляхів формування самостійності учнів через їх включення в інтерактивну освітню діяльність завдяки ініціативності, критичності мислення учнів, їх вміння самостійно виконувати частину колективного завдання, аргументовано доводити зміст загальної ідеї. Застосування системного підходу до вивчення концепції самоорганізованого освітнього простору (Сугата Мітра), практичного досвіду модераторів, які впроваджують цю ідею на різних навчальних дисциплінах, дало змогу глибше осмислити її суть як інноваційної ідеї щодо формування в учнів самостійності [3; 5; 6; 7].

Пріоритетним значенням у процесі впровадження методики самоорганізованого освітнього простору в соціальному вихованні учнів наділено такі організаційні етапи: постановка великого питання (задається учням або вибирається самими учнями; виробляються правила роботи групи і захисту великого питання); дослідження змісту великого питання (груповою роботою учнів із комп'ютером, науковою літературою щодо самостійного пошуку, обговорення й узагальнення інформації для відповіді на велике питання); презентація відповідей (кожна група для презентації свого дослідження самостійно обирає форми відповіді: доповідь, колаж, презентація, малюнки, комп'ютерна презентація). Розподіл часу на кожен етап є таким: 5 хвилин на постановку великого питання та заохочення до творчого пошуку, 30–45 хвилин – дослідження великого питання в групах, 10–20 хвилин – презентація результатів пошуку відповідей [5].

Розглянемо вплив методики самоорганізованого освітнього простору на формування самостійності учнів. Так, ініціатива в організації роботи за методикою (створення груп за інтересами, вибір великого питання, розподіл ролей, порядок виконання завдання, підготовка) надається учням. Групи в 4–5 осіб можуть бути різновіковими або створюватися за інтересами, з урахуванням дружніх стосунків. Учні в групах можуть переходити з однієї групи в іншу, спілкуватися, вільно ділитися інформацією, змінювати місце обговорення під час заняття, Це

сприяє формуванню в учнях здатності не тільки приймати свідомо мотивовані дії, самостійно вибирати їх алгоритм виконання, розподіляти ролі, брати на себе відповідальність у роботі групи, але й досягати успішного виконання прийнятих рішень, незважаючи на можливі труднощі.

У процесі побудови великого питання, відповіді на яке, можливо, й немає, першорядну роль відіграють інтереси учнів, їхня вмотивованість до пізнання нового, цікавого і невідомого, що містить велике питання. Великі питання – питання, які не мають однозначної, легкої відповіді, питання можуть бути відкритими і важкими, взагалі не мати відповіді [5; 6]. І саме це стимулює допитливість учнів, спонукає їх до всебічних тривалих обговорень. Великі питання спрямовані не тільки на отримання «правильних» відповідей, вони потребують аналізу змісту і креативного мислення під час вибору матеріалу для відповіді. Складність питань поступово змінюється від простих питань, сфокусованих на одній проблемі, до складних, що потребують узагальнення знань різних галузей наук. Наприклад, зміст великого питання може бути неоднозначним (Наскільки великий космос?), сфокусованим на певній науковій інформації (Чому люди ходять на двох ногах, а собаки на чотирьох?) або на їх об'єднанні (Які винаходи мали найбільший вплив на те, як ми живемо?), філософії (Чи можлива подорож у часі?), культурі (Як було створено музику?) або на життєвому досвіді (Чому чіпси та сухарики шкідливі для здоров'я?). Таким чином, побудовані питання заохочують до пошуку відповідей, дослідження, проведення дебатів та обговорення можливих варіантів відповідей. При цьому першорядну роль відіграє свідоме прагнення учнів розв'язати поставлене велике питання, застосовуючи свої зусилля, що свідчать про готовність до самостійного пошуку інформації школяра як суб'єкта цієї форми діяльності.

У традиційних методиках для формування самостійності учнів провідну роль відводять учителю, який управляє навчальною діяльністю. Однак методика самоорганізованого освітнього простору передбачає зміну ролі вчителя, якого називають фасилітатор. Фасилітатор створює сприятливу для роботи атмосферу групової довіри та співпраці, мотивує учнів до самостійної роботи. Він організовує групову роботу учнів, слідкує за регламентом обговорення, презентації. Зауважимо, що фасилітатор безпосередньо не дає нових знань, не втручається в знаходження відповідей, а створює умови для самостійного здобуття інформації для відповіді на велике питання. Важливо, що фасилітатор демонструє повагу до самостійних суджень учасників, використовує безоцінні судження. Фасилітатор не критикує, а демонструє зацікавленість в ідеях учнів, підтримує віру учнів у власні сили. Дуже важливо для формування мотивації до самостійності учнів дотримуватись правила: немає вірних і невірних відповідей, всі думки

та пропозиції вислуховуються, але вітаються достовірність і правдивість аргументів [5].

Дослідження змісту великого питання (другий етап організації методики самоорганізованого освітнього простору) проходить у групі, коли учні самостійно, без сторонньої допомоги, знаходять інформацію в різних джерелах (інтернет, довідники), обговорюють її, роблять презентацію, розподіляють ролі.

Презентація відповіді (третій етап) на велике питання проводиться кожною групою, задаються питання, обговорюються відповіді.

На формування самостійності також впливає самооцінювання роботи учнями. У рамках регіональної програми DARE «Освітні й соціальні інновації в Україні, Молдові та Румунії» для проведення занять (які називаються сесіями) було розроблено робочі зошити «Мріяти, досягати, усвідомлювати, виражати» [6; 7]. В цих зошитах учні записували тему і свій емоційний стан, своє ставлення до сесії і заповнювали опитувальник для самооцінки (Мапи зірок). Для самооцінки було виокремлено критерії і відповідні їм показники. Для виявлення почуттів необхідно було обвести смайлики, які описують стан учня під час сесії. Цей критерій містить такі показники: хвилювання, збудження, спантеличення, невпевненість, страх, сум, уважність, самотність, дружелюбність, нудьга, впевненість, зацікавленість, щастя, енергія, спірність, лінощі, насупленість, весело, ентузіазм. Для отримання зворотного зв'язку щодо уподобань учнів потрібно обвести смайлики, які характеризують: «взагалі не сподобалась сесія», «все пройшло нормально», «все пройшло добре», «все пройшло чудово». Опитувальник для самооцінки «Мапи зірок» містить твердження, що стосуються досвіду учня під час цієї сесії. Необхідно замалювати зірочку, яка відповідає 0 – «не погоджуюсь», 1 – «погоджуюсь», 2 – «цілком погоджуюсь» і з'єднати зірочки для виявлення «супер я», що відповідає процесу навчання. Показниками самооцінки визначено: «мої спроби продовжувалися, навіть коли було складно»; «я дійсно хотів добре відповісти на занятті; я висловлював аргументи, колись щось було правильним чи неправильним в процесі обдумування проблеми»; «я допомагав групі приймати рішення»; «в мене виникли приємні відчуття завдяки своєму внеску в роботу»; «я допомагав своїй групі вирішувати проблеми»; «я висловлював свою думку»; «в моїй голові виникли нові ідеї». Особливою умовою самооцінки є чесність у відповідях, оскільки перевіряти відповіді фасилітатор не буде. Сам учень аналізує рівень отриманих навичок, бачить, як часто і при яких видах робіт отримані навички використовує.

Висновки і пропозиції. Таким чином, інноваційна методика самоорганізованого освітнього простору спрямована на створення безпечного для учнів мікросередовища, в якому діти отримують позитивний досвід самостійності. Етапи (постановка

великого питання, дослідження його змісту, презентація відповідей) методики самоорганізованого освітнього простору сприяють формуванню вміння розподіляти ролі, доводити справу до кінця, регулювати власну поведінку й доводити власну думку, що пов'язано з проявом самостійності особистості. Спонукають учнів до самостійної роботи і роль фасилітатора, його безоцінні судження, повага і підтримка самостійних суджень учнів. Також досвід самостійності учні отримують у процесі самооцінки роботи в групі за такими критеріями: емоційний стан, ставлення до сесії, опитувальник для самооцінки (Мапи зірок). Оскільки учень самостійно аналізує свій рівень отриманих навичок, бачить, в яких видах їх використовує, це сприяє адекватній оцінці дій, баченню перспектив. Саме самостійність особистості пов'язана з активною роботою думок, почуття, волі й вчинків і розвивається в процесі досягнення успішного виконання прийнятих рішень, подолання труднощів, вміння презентувати свої висновки, які присутні в методиці самоорганізованого освітнього простору.

Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Запропоновані методичні рекомендації з використання методики є основою для розробки комплексу методичного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників до організації самоорганізованого освітнього простору з учнями в закладах освіти, в мікрорайоні.

Список використаної літератури:

1. Бродовська В.Й., Патрик І.П., Яблонко В.Я Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові. 2-ге вид. Київ : Професіонал, 2005. 224 с.
2. Гуріна З.В. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 9. С. 64–73.
3. Інструментарій СОНП: Як привести Самоорганізований навчальний простір у вашу громаду. Опубліковано в рамках регіональної програми DARE «Освітні й соціальні інновації в Україні, Молдові та Румунії для кращого життя наших дітей», 2017. 28 с.
4. Ковтонюк Г.М. Психолого-педагогічні засади організації самостійної пізнавальної діяльності школярів : посібник для студ. фіз.-мат. спец. пед. ВНЗ Вінниця : Едельвейс і К, 2012. 143 с.
5. Корецька Л.В., Носач І.В., Петушкова Л.А. Методичні рекомендації з використання методики «Самоорганізований освітній простір». Київ, 2019. 85 с.
6. Печерських Т.П. Самоорганізований освітній простір – інноваційна методика соціального виховання особистості. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інститутах* : Матеріали Всеукраїнської нук.-практ. конференції, 22 листопада 2019 р. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2019. С. 33–35.
7. Топол В. Самоорганізація у навчанні, або Як учні можуть навчатись самостійно – методика SOLE. URL: <http://nus.org.ua/articles/samoorganizatsiya-u-navchanni-abo-yak-uchnim-ozhutnavchatyssamostijno>.

Vasilenko O. Self-organized educational space – innovation in preparing schoolchildren for independence

The article is devoted to consideration of innovative ways of preparing pupils for independent living, social activity. It is noted that methodology of self-organized educational space allows pupils to show independence, as it involves self-organization of joint activities in the group to achieve a self-defined goal of learning a new problem for themselves. The content of definition of "independence" (ability to act independently on the basis of will, social activity, activity), its subjective and objective aspects are revealed. Sources of creating the concept of self-organized educational space are considered as a result of generalization of practice of independent study of various branches of science by children from poor families of Delhi due to their mastering of computers without knowing English and without help of adults. It is established that self-organized educational space is a way of organizing education and upbringing of children to joint independent group work for finding answers to big questions with the help of the Internet and other sources of information. The content of organizational stages of this technique is considered: asking a big question (problem statement, choice of rules), research of the content of a big question (group work with a computer), presentation of answers. Particular attention is paid to the essence of the big question (questions that have no definite, easy or no answer at all), its type (open, indefinite, focused, complex, difficult) and content (science fiction, science, philosophy, culture, life experience). It is proved, that content of big question, motivation of its research contributes to the readiness of pupils to independently search for information as a subject – a participant in self-organized educational space. The role of facilitator is shown, who, unlike the teacher, uses invaluable judgments, creates a favorable atmosphere for work, demonstrates respect for independent judgments and supports pupils' faith in their own strength. These rules of respect for answers encourage students to work independently. It is proved that developed set of self-assessments of conducting classes (sessions) also influences preparation for independence: emotional state, attitude to the session, self-assessment questionnaire (Maps of stars). The fact that nobody from the group will check the self-assessment answer encourages to fair self-assessment, pupil analyzes the level of skills, sees how often and in what types of work he or she uses skills. As a result, the innovative method of self-organized educational space is aimed at creating a safe for students micro-environment in which children get a positive experience of independence.

Key words: pupils, independence, self-organized educational space, big question, motivation, independent search for information, facilitator, self-assessment.